

30 jaar geleden: genocide in Rwanda

Dertig jaar geleden vond in Oost-Afrika een gebeurtenis van ongekeende en historische gruwel plaats: de genocide op Tutsi's en de slachting van gematigde Hutu's. De genocide vond plaats voor de ogen van de wereldmedia. Barbaarsheid op industriële schaal veroorzaakte op amper drie maanden – van april tot juni 1994 – de dood van 800.000 tot een miljoen mensen. We kijken terug op de oorzaken en gevolgen van deze genocide voor Rwanda en de hele regio. Onderstaand dossier verscheen voor het eerst in 2019.

Door Alain Mandiki

Deel 1: Rwanda voor de kolonisatie

Er wordt vaak gezegd dat de geschiedenis door de winnaars wordt geschreven. Het is een andere manier om uitdrukking te geven aan het feit dat menselijke samenlevingen worden doorkruist door krachtsverhoudingen tussen antagonistische klassen die met elkaar botsen. Dit is de drijvende kracht achter de geschiedenis. Voor degenen die de samenleving willen zien veranderen in het belang van de meerderheid van de bevolking, wat wij een democratische socialistische samenleving noemen, is het belangrijk om de geschiedenis te bestuderen in verhouding tot deze klassenstrijd. Zo kunnen we lessen trekken voor de huidige politieke strijd.

Rwanda ligt in Oost-Afrika, in wat het gebied van de Grote Meren wordt genoemd. Het is een regio met een rijke, gevarieerde en complexe geschiedenis. Deze regio omvat de bronnen van de Nijl. Een van de elementen die de historische analyse complex maakt, is dat de dynamiek van de sociale verhoudingen in de regio vaak is bepaald om een bepaald politiek regime ideologisch te verdedigen. Sommige historici in de regio, zoals abt Kagame Alexis, hebben elementen vastgesteld die in een historische periode in een bepaalde geografische regio correct waren. Maar ze gebruikten dit om de overheersing van hun sociale klasse te rechtvaardigen en te bestendigen. Hetzelfde geldt voor de kolonisten, die hun gezag vooral hebben gebaseerd op een nationaal verhaal en een visie op de sociale verhoudingen die beantwoordde aan de noodzaak om te verdelen en te heersen, met name onder meer de racistische theorieën van Gobineau (1). Tijdens de koloniale periode gebeurde dit in de vorm van indirect bestuur (2). Daartoe werd ingespeeld op de tegenstrijdigheden in het pre-koloniale Rwanda, om de tegenstellingen te versterken, om nieuwe tegenstellingen te creëren en om het voor te stellen alsof ze er altijd waren. Zo ontstond de genocidale ideologie volgens dewelke de Tutsi's, een volk van Hamitische herders (3), Rwanda, een land bevolkt door Hutu's, een volk van Bantoe-boeren, gekoloniseerd hebben.

Een andere uitdaging is om historische processen in hun ontwikkeling en context te kunnen bestuderen. De geschiedenis van het Grote Merengebied vertoont overeenkomsten met de periodes die we in West-Europa hebben meegemaakt, maar er zijn vooral verschillen. We kunnen niet eenvoudigweg spreken van pre-koloniaal Rwanda als middeleeuws Rwanda en een volledige parallel trekken met onze middeleeuwen. Ondanks enkele gemeenschappelijke kenmerken maken de specifieke kenmerken van verschillende koninkrijken en hun evolutie dat we geen overhaaste conclusies mogen trekken. Wetenschappers hebben nog heel wat werk om ons een idee te geven van de pré-koloniale geschiedenis van deze regio, sinds de eerste nederzettingen van de eerste homo sapiens sapiens in Oost-Afrika. Verschillende auteurs, uit de regio of uit landen die betrokken zijn bij het koloniale proces, zijn geïnteresseerd in dit brede onderwerp. Naast de nuances en tegenstrijdige debatten die inherent zijn aan

de onmetelijkheid van de taak, ontstaat er een wetenschappelijke consensus en worden er op een aantal belangrijke punten historische feiten vastgesteld.

Gecentraliseerde monarchische staten

In het gebied van de Grote Meren bestonden er mogelijk vanaf de 15e eeuw, maar alleszins reeds in de 18e eeuw, verschillende kleine gecentraliseerde monarchistische staten zoals Bunyoro, Buganda, Nkore, Burundi en Rwanda. Deze staten werden geplaagd door strijd tussen verschillende adellijke clans om de interne macht en door sociale tegenstrijdigheden die eigen zijn aan de uitbuiting van sociale overproductie, waarop de bovenste laag van de samenleving leefde. Ook was er een specifieke wil van elk koninkrijk om uit te breiden ten koste van de bureu.

Dit gebeurde in overeenstemming met het potentieel van de productiekrachten en hun ontwikkeling. De hele samenleving, en in het bijzonder de dominante lagen, was georganiseerd op een patrilineaire basis binnen de clan. De clans konden bestaan uit een mix van Hutu's – Tutsi's of Bairu – Bahima. Er bestonden ook andere bevolkingsgroepen, zoals de Twas. Een zeer oude bevolking van de regio leefde van de landbouw, graanteelt en veehouderij. Het moet duidelijk zijn dat de verhouding tussen landbouw en veeteelt in de regio even complementair als tegenstrijdig is. Kuddes hebben weilanden nodig om te produceren en zich voort te planten, en weiden hebben kuddes nodig voor de grondbewerking en om de grond te bemesten. Grootgrondbezitters stijgen boven de maatschappij uit, net als eigenaars van grote kuddes. Daaronder staan degenen die het vee moeten onderhouden, het land bewerken en de gewassen telen. In Rwanda waren er mensen die Hutu's werden, die soms vee bezaten, en mensen die Tutsi's werden, die soms boeren waren, in tegenstelling tot wat de kolonisten nadien beweerden. De koe was een belangrijk kapitaal: een opbrengst van 300 kg bonen werd bijvoorbeeld geruild voor een vaars van 100 kg, een niet gelooide koeienhuid was 30 kg bonen waard of een schoffel, of een jonge geit (5). "Er gaat niets boven de koe," zegt een Rwandees gezegde. Dit weerspiegelt de primaire status van de koe in de handel. Veeboeren, voornamelijk Tutsi's, hadden dan ook doorgaans een sterkere machtspositie.

De etnische vraag: ware ideeën kunnen net als misvattingen een materiële kracht worden als ze door de massa worden opgenomen.

Racisme is een geheel van ideeën dat zijn oorsprong vindt in een bepaalde economische en sociale context. Als deze context echter eenmaal de ideologie heeft bepaald die haar weerspiegelt, neemt deze soms een eigen dynamiek aan en beïnvloedt ze de ontwikkeling van de context zelf. De rassenideologie had als context de slavernij in een periode van primitieve kapitalistische accumulatie. Hoewel deze context in deze specifieke vorm is verdwenen, is de raciale ideologie in de geschiedenis meerdere malen naar voren gekomen, met de ernstige gevolgen die we kennen. Het begrijpen van de context die geleid heeft tot het ontstaan van dergelijke ideeën stelt ons beter in staat om ze te bestrijden. Dat noemen wij de theorie van de actie.

Etniciteit in de regio is altijd een ideologisch instrument geweest van een verdeel-en-heersbeleid. Het benadrukken van een etnisch antagonisme helpt om klassenconflicten te verbergen en te voorkomen dat bijvoorbeeld de agrarische vraag wordt beantwoord. Zo vonden Duitse en toenmalige Belgische koloniale historici, ambtenaren en missionarissen het idee uit dat Tutsi's Hamitici uit Abessinië waren (6) en dat zij beter geschikt waren om leiding te geven. Dit rechtvaardigde de terugtrekking van verschillende lokale chefs (mwami) die zich verzetten tegen de kolonisten en hun vervanging door Tutsi chefs die zich inzetten voor de koloniale zaak. Tijdens de onafhankelijkheidsstrijd werd dit antagonisme in de andere richting uitgespeeld om de koloniale en vervolgens neokoloniale overheersing in stand te houden. Dit

gebeurde met name door de Belgische christendemocratie. Deze racistische ideologie is gepromoot door pseudowetenschappers die op basis van de fysieke antropologie een tegenstelling hebben geïnstalleerd die het mogelijk maakte om de imperialistische overheersing te vestigen en zo de basis te leggen voor een genocidale ideologie.

Sociale overproductie

Pre-koloniaal Rwanda was een ongelijke samenleving. De periodes tussen twee oogsten, misoogsten en ziektes onder de kuddes veroorzaakten hongersnood die gezinnen of clans in armoede en afhankelijkheid dreven. Een rijk persoon werd gedefinieerd door het aantal mensen dat aan zijn eigendommen (gewassen of vee) werkte. Een deel van de productie van de gemiddelde boer ging naar de chef die hem het perceel had gegeven. Degenen die geen grond bezaten, werkten als dagloners op grond die eigendom was van anderen. Ze deden dit tegen betaling in de vorm van goederen (bonen, sorghum, bier, boter ...) waardoor ze andere goederen konden kopen. Deze status, die als berooid wordt beschouwd, stond aan de rand van de samenleving. Bovendien ontstonden er specifieke verhoudingen tussen een rijke man en zijn personeel, die door de ideologie werden versterkt en gewaardeerd.

Tijdens het ontstaan van de Banyiginya-dynastie in Rwanda aan het eind van de 18e eeuw, was er een versterking van het pastoralisme in de sociale structuur. Er is een systeem ontwikkeld dat vergelijkbaar is met horigheid, waarbij de boer gedurende een bepaald aantal dagen (2 dagen akazi) op het land van de heer moest werken, gedurende een 5-daagse week. Het ubuhake-regime, een stelsel van verplichtingen in het kader van de veeteelt werd uitgebreid en gekoppeld aan de nieuwe machtsstructuren. Toch waren het niet de Tutsi's in hun geheel die de heersende klasse vormden, maar een minderheid van hen. Geschat wordt dat tussen de 10.000 en 50.000 Tutsi's van adellijke clan betrokken waren bij de koloniale macht op een totaal van enkele honderdduizenden Tutsi's in de 18e eeuw.

Zoals we kunnen zien, waren er veel tegenstrijdigheden en breuklijnen in de Rwandese samenleving. Dit leidde tot strijd en verzet. De intrede van de imperialistische mogendheden veranderde het interne machtsverevenwicht in de regio en bracht kapitalistische tegenstellingen binnen in Oost-Afrika.

1. 19e eeuwse Franse politicus en schrijver.
2. Wijze van toediening van een kolonie op basis van lokale relais.
3. Veehouders.
4. Een term van bijbelse oorsprong die pejoratief wordt toegeschreven aan Afrikaanse populaties, die afstamt van karakters uit het Eerste Testament.
5. Claudine Vidal, *Économie de la société féodale rwandaise*, Cahiers d'Études africaines, 1974.
6. Regio van de Hoorn van Afrika.

Deel 2. Imperialisten vechten om de Afrikaanse taart

Geen enkele Afrikaanse staat heeft Duits als taal aan de westerse kolonisatie overgehouden. Dit komt door de internationale machtsverhoudingen die maakten dat Duitsland al zijn koloniën op het continent verloor. Duitsland kwam erg laat in de 'wedren voor koloniën'. De oorzaak daarvan was de vertraging van de Duitse bourgeoisie in het bereiken van nationale eenheid. Terwijl Engeland, Frankrijk, België, Spanje, Portugal en Nederland al tientallen jaren op verovering gingen, verscheen Duitsland pas laat op het koloniale toneel.

Deze achterstand in de nationale eenwording verklaart ook waarom de jonge Duitse staat zich in 1871 concentreerde op de interne versterking van zijn staat en zich niet direct in koloniale veroveringsoorlogen met zijn rivalen stortte. Aanvankelijk was het privé-kapitaal dat profiteerde van de bescherming van de Duitse staat dat de exploratie, verovering en investering in gang zette. De conferentie van Berlijn in 1885 bepaalde de militaire machtsverhoudingen tussen de verschillende mogendheden waarbij Duits Oost-Afrika ontstond, met onder meer Rwanda-Urundi.

Naast de inter-imperialistische rivaliteit kwamen de tegenstrijdigheden van de Rwandese monarchistische samenleving aan de oppervlakte, wat tot een ernstige regimecrisis leidde. Na de dood van Kigeli IV Rwabugiri werd zijn opvolger geconfronteerd met Belgische militaire invallen op zijn grondgebied. Hij werd na een militaire nederlaag en een intern complot omvergeworpen. Yuhi Musinga nam het koninkrijk over. De jonge koning verbond zich al snel met de Duitsers om zijn macht te stabiliseren. Zoals de Franse historicus Jean-Pierre Chrétien het heel goed verwoordt: "Het is duidelijk dat de Rwandese aristocratie de kaart van het ene Europese kamp tegen het andere heeft gespeeld, het zocht de steun van degenen die het minst gevaarlijk of meest respectvol leken te zijn." (2) Deze alliantie liet Duitsland toe om zijn koloniale imperium te stabiliseren en het economisch te beheren met behulp van een verlengstuk ter plaatse. Tegelijk liet deze regeling de regerende koninklijke familie toe om zijn macht veilig te stellen.

De Eerste Wereldoorlog herverdeelt de kaarten

De imperialistische mogendheden probeerden hun koloniale geschillen vreedzaam op te lossen via verschillende internationale conferenties. Maar uiteindelijk leidde de hardnekkige logica van de concurrentie tussen de verschillende nationale burgerijen tot de Eerste Wereldoorlog. Deze oorlog werd gevoerd om de kaarten wereldwijd te herverdelen, waarbij elke kapitalistische staat zijn aandeel in de taart wilde vergroten en zijn hegemonie wilde waarborgen. De nederlaag van de drievoudige alliantie (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië) maakte dat Duitsland zijn Afrikaanse kolonies verloor.

De controle over Rwanda-Urundi werd toevertrouwd aan België, dat erin slaagde deze belangrijke regio te recupereren door middel van een evenwichtsspel. De rivaliteit tussen het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk in Oost-Afrika was in die tijd permanent, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het incident in 1898 in Fachoda, nu Zuid-Soedan. Het gebied van Rwanda-Urundi is in verschillende opzichten strategisch, omdat het een toegangspoort tot Congo is, het ligt aan de bron van de Nijl en het is ook een toegangspoort tot Tanganyika en Kenia, die kusten hebben aan de Indische Oceaan.

De kolonisatie van de geesten

Om hun macht te verzekeren, konden de Belgische kolonisatoren, zoals de Duitsers voorheen, niet alleen op geweld of dwang vertrouwen. Zij baseerden zich op de koninklijke familie, die de vorige macht was, om een basis in de samenleving te hebben. Maar ze moesten ook het verzet wegnemen dat een

belemmering kon vormen voor koloniale uitbuiting. Daarom bevroren ze de samenleving die ze vonden en creëerden ze een etnische verdeeldheid in de bevolking. In Rwanda deelde de hele bevolking dezelfde cultuur, sprak dezelfde taal en aanbad dezelfde god "Imana". De kolonisten vestigden het feit dat dit volk in twee volstrekt verschillende etnische groepen was verdeeld. Bovenaan stonden de Batutsi: een superieur ras van Hamito-semieten of nilo-Hamito die 5% van de bevolking uitmaken, veefokkers die van nature in staat zijn om te leiden, een laag van heren dicht bij het witte ras. Daaronder stonden de Bahutu's: Bantoe-boeren, een inferieur ras dat geleid moest worden. De Witte Paters (3) waren van mening dat alleen Batutsi's konden profiteren van basisonderwijs dat hen in staat stelde om posities in het koloniale bestuur te bekleden. Er werd toen een kleine Tutsi-elite gevormd, maar deze vertegenwoordigde niet de hele bevolking die als Tutsi's werd bestempeld. De meerderheid van hen werd net als de Bahutu's uitgebuit.

Om dit proces te vergemakkelijken, was het noodzakelijk om de macht van de koning te beperken en vrijheid van godsdienst toe te staan om het katholicisme op te leggen. Dit proces zal leiden tot het ontslag van Musinga die vervangen werd door een katholieke koning dicht bij het koloniale bestuur: Mutara III Rudahigwa. De Tutsi-elite die rond hem gevormd werd, was gebaseerd op de koloniale belangen. Zoals kolonel Jungers de studenten van de Astrida schoolgroep van de Broeders van Liefde van Gent, die de toekomstige elites vormden, eraan herinnerde: "Blijf bescheiden. Het diploma dat je ontvangt is geen bewijs van bekwaamheid. Het is slechts een bewijs dat je in staat bent om competente assistenten te worden."(4)

In de jaren dertig van de vorige eeuw gaf het koloniale bestuur op de identiteitsdocumenten aan tot welk ras elke Rwandees behoorde. Volgens de Franse historicus Yves Ternon verklaarde 15% van de bevolking zichzelf als Tutsi, 84% Hutu's en 1% Twa.(5)

Na de oorlog kwam België onder druk te staan als gevolg van de verschrikkelijke hongersnood door het gebrek aan investeringen in landbouw en infrastructuur. België werd gedwongen om het onderwijs voor de Bahutu's open te stellen. Maar ook in 1948 werd in het tijdschrift van de oud-studenten van Astrida nog geschreven: "Als onderdeel van het Kaukasische ras, maar ook van de Semieten en de Indo-Europese, hebben de Hamitische volkeren oorspronkelijk niets gemeen met de [n**s]. Fysiek gezien zijn deze rassen prachtig: ondanks de onvermijdelijke kruising die het gevolg is van het langdurige contact met de [n**s], is de overheersing van het Kaukasische type onder de Batutsi's nog steeds duidelijk aanwezig." (6).

Arabica: de basis van het inkomen van de kolonie

Naast zijn geostrategische ligging ligt een van de troeven van Rwanda in zijn landbouwgrond. De Duitse kolonisator, en daarna de Belgische, maakte van Rwanda een land van koffieteelt. Dit proces heeft geleid tot de vervanging van groente- en voedingsgewassen door exportgewassen die afhankelijk zijn van de prijzen op de wereldmarkten. Om deze goederen te kunnen vervoeren, was het noodzakelijk om een wegennet aan te leggen en te onderhouden. Dit gebeurde op basis van dwangarbeid: in 1930 werden alle werkenden gedurende twee maanden verplicht om aan deze dwangarbeid deel te nemen. (7) Deze elementen konden de sociale tegenstrijdigheden alleen maar versterken, aangezien de bevolking gedurende die maanden niet op het land kon werken, maar de koloniale infrastructuur moest opbouwen en tegelijk koffie moest verbouwen om belastingen te betalen aan de staat. Dit zou leiden tot hongersnood en tot de vlucht van de bevolking naar buurlanden.

Edmond Leplae, directeur Landbouw bij het Ministerie van Koloniën van 1910 tot 1933, zette van 1910 tot 1933 een verplicht teeltsysteem op dat hij naar het Nederlandse model op Java kopieerde. Op dat moment werden er 1 tot 4 miljoen koffieplanten per jaar geplant. Van 11 ton in 1930 steeg de productie tot 10.000 ton in 1942 en 50.000 ton in 1959.

De “koloniale revolutie”: onderdrukte bevolkingen beginnen zich te bevrijden van hun ketenen

Marxisten hebben altijd uitgelegd dat revolutie tot oorlog leidt en oorlog tot revolutie. Na de Tweede Wereldoorlog vond over de hele wereld een revolutionair proces plaats. De objectieve bondgenoten van dit proces konden alleen die landen zijn waar de sociale basis van de staat anders was en waar het productiesysteem een alternatief vormde voor het kapitalistische systeem. De Sovjetunie en vervolgens China vanaf 1949 inspireerden dan ook de revolutionairen. De bureaucratische degeneratie in de Sovjetunie was toen al een relatieve rem, maar de bureaucratische planeconomie (zelfs met haar beperkingen) en de overwinning op de nazi's gaven de stalinistische bureaucratie een immense autoriteit. Het bestaan van een alternatief voor het kapitalistische systeem maakte het mogelijk een gunstige internationale krachtsverhouding tot stand te brengen die de burgerij in de ontwikkelde kapitalistische landen dwong tot enorme economische, democratische en sociale toegevingen aan de arbeidersklasse in hun land, en democratische toegevingen in de landen onder koloniale onderdrukking. Bovendien deed de bureaucratie die in de jaren twintig van de vorige eeuw in de Sovjetunie aan de macht kwam er alles aan om de ontwikkeling van democratische socialistische revolutie in andere landen te voorkomen. Dit had immers de strijd in de Sovjetunie zelf voor echte arbeidersdemocratie en democratische economische planning nieuw leven kunnen inblazen. Ondanks deze beperkingen was het dus een model van top-down revolutie en een bureaucratische planeconomie dat in een groot aantal landen als alternatief model is genomen tijdens de opstanden tegen koloniale onderdrukking.

In de strijd tegen het imperialisme in Azië leverde de overwinning van het volksleger van Mao en de vorming van een arbeidersstaat, die vanaf het begin door de bureaucratie was misvormd, een model op voor veel nationalistten in koloniale landen. Het is niet gebaseerd op de methode en het programma van de bolsjewistische partij tijdens de Russische Revolutie, die vertrok van de strijdbaarheid en de leiding van de Russische arbeidersklasse. Uitgaande van de tegenstrijdigheden die eigen zijn aan de koloniale overheersing, is dit model gebaseerd op de nationalistische kleinburgerij, de bovenlaag van de samenleving (hogere officieren, intelligentsia ...) en geradicaliseerde progressieve elementen die strijden tegen de imperialistische macht. De gebruikte strategie is dus niet de systematische mobilisatie van de hele samenleving door middel van collectieve massale acties zoals betogingen en stakingen, waaruit een situatie van dubbele macht ontstaat, maar eerder de guerrillaoorlog die door deze lagen wordt gevoerd. In een gunstige internationale en nationale situatie leidde dit tot overwinningen en een tijdelijke terugtocht van imperialistische machten.

Dit was bijvoorbeeld het geval in Indochina met de nederlaag van het Franse leger in Diên Biên Phu. In het algemeen inspireert een revolutionair proces in het ene land de strijdende massa's en revoluties in andere landen. In Afrika en Midden- en Zuid-Amerika waren deze voorbeelden inspirerend voor de lagen die het imperialisme probeerden te verslaan. Dit leidde tot een golf van strijd gebaseerd op guerrillaoorlogsmethoden, zoals in onder meer Cuba en Algerije. Aan het eind van de jaren vijftig waren de meeste onafhankelijkheidsstrijders gewonnen voor nationalisme; sommige lagen van de kleinburgerij werden beïnvloed door socialistische ideeën, maar dan gebaseerd op het model van het volksleger van Mao. De leidende rol in de revolutie werd niet toegeschreven aan de arbeidersklasse en haar onafhankelijke organisaties, maar aan een hogere laag van de samenleving die afhankelijk was van een boerenguerrilla om de macht te grijpen.

In Rwanda werden ook de nationale elites door dit proces getroffen. Maar de etnische verdeling van de samenleving verdeelde de elite in twee kampen die verschillende conclusies trokken over koloniale onderdrukking. In 1957 werd de Vereniging voor Sociale Promotie van de massa's (APROSOMA) opgericht. Helaas werd dit niet georganiseerd op klassenbasis, maar op etnische basis. Ook in 1957 werd het Bahutu Manifest geschreven door 9 Hutu-intellectuelen, waaronder de toekomstige president van de Republiek Gregoire Kayibanda. Het manifest hekelde niet de kolonisatie maar wel de Tutsi-macht. Voor deze intellectuelen was de kwestie van onafhankelijkheid ondergeschikt aan de kwestie van de strijd tegen de economische, politieke en culturele overheersing door de Batutsi.

De fundamenteën van de genocidale ideologie zijn aanwezig in dit manifest. Het neemt de indeling in categorieën over die door het koloniale bestuur werd gecreëerd om er de noodzaak uit af te leiden dat de Hutu-meerderheid de macht naar zich moest toetrekken. Op basis van deze ideologie werd de Partij van de Hutu-emancipatiebeweging opgericht: PARMEHUTU. Voor de Tutsi-elite rond de Rwandese Nationale Unie (UNAR) waren de onafhankelijkheid en het vertrek van het koloniale bestuur, alsmede het invoeren van een constitutionele monarchie in Rwanda, noodzakelijk. Daarnaast ontstond er een partij die de westerse belangen behartigde: de Rassemblement démocratique rwandais (RADER), die voormalige "astridiens" (8) en Bahutu's bij elkaar bracht.

De koloniale macht zag het gevaar van controleverlies en veranderde haar bondgenootschappen. Ze maakte gebruik van de Hutu-bourgeoisie door het idee van de "meerderheidsbevolking" te promoten. Dit werd grotendeels gedragen door de christendemocratie, vooral de Vlaamse, en de elite van de katholieke kerk ter plaatse. Er kwamen verkiezingen die gewonnen werden door PARMEHUTU. De eerste republiek werd opgericht met Gregoire Kayibanda als president. Er kwam een beleid van systematische discriminatie van Batutsi's, ondersteund door geweld en pogroms tegen degenen die als zodanig werden geïdentificeerd. Het geweld leidde de woede van de massa's af tegen een geïdentificeerde vijand waardoor niet langer gekeken werd naar de problemen van Rwanda: de economische ongelijkheid en het onopgeloste landbouwprobleem. De eerste Republiek duurde van 1962 tot 1973. Maar de ontevredenheid onder de bevolking bleef bestaan. En op basis hiervan gebruikte de jonge Habyarimana uit het noorden van het land de regionale spanningen tussen de Hutu kleinburgerij in het centrum en die in het noorden van het land om in 1973 aan de macht te komen.

1. In het gebied van de Grote Meren wordt voor de namen van de bevolking in het meervoud het voorvoegsel 'Ba-' toegevoegd en in het enkelvoud 'Mu-'. Bijvoorbeeld: voor één 'Tutsi' en één 'Hutu' zouden we zeggen 'Mututsi' en 'Muhutu'. Voor meerdere Tutsi's wordt het dan Batutsi's en meerdere Hutu's: Bahutu's
2. Jean-Pierre Chrétien, *L'Afrique des grands lacs. Deux mille ans d'histoire*, Parijs, Aubier, 2000, blz. 188.
3. Religieuze zendingsorde, gesticht door kardinaal Lavignerie.
4. Jean-Pierre Chrétien, *L'Afrique des grands lacs...*, blz. 240.
5. Yves Ternon, Rwanda 1994. Analyse van een genocidaal proces, in "Revue d'Histoire de la Shoah" 2009/1 (n°190).
6. Citaat opgenomen in: Jean-Pierre Chrétien, *L'Afrique des grands lacs...*, blz. 247.
7. Ibidem, blz. 245.
8. Alumni van het Butare-scholencomplex (ex-Astrida).

Deel 3. Hoe de genocide verklaren?

Een van de clichés van de koloniale propaganda om de kolonisatie van Afrika door de imperialistische mogendheden te rechtvaardigen was de “beschavingsmissie”. De racistische propaganda van die tijd stelde Afrika voor als een barbaars continent in de greep van Arabisch-islamitische slavernij en etnische oorlogen. De missie van het Westen was om vrede en economische ontwikkeling te brengen. Dit zou democratie en vooruitgang brengen.

De realiteit is echter dat de invoering van het kapitalistisch productiesysteem en de integratie in de wereldmarkt de gemiddelde normen van de democratie niet vestigde en dat de vrede op het hele continent, en met name in Oost-Afrika, nog lang niet gewaarborgd is. In plaats van te zoeken naar verklaringen in de tegenstrijdigheden van het kapitalisme, gaven veel ideologen er de voorkeur aan om verklaringen te zoeken in de racistische propaganda van de koloniale jaren.

Naar onze mening is het hoogtepunt van de “etnische” spanningen gebaseerd op een heersende klasse die met alle middelen vecht om de controle te behouden en te genieten van de kruimels die van de tafel van de wereldhandel vallen. In deze strijd was de fysieke uitschakeling van een uitdager als ‘definitieve oplossing’ en het aanwijzen van de vijand als het ras dat alle tegenstrijdigheden zou veroorzaken de optie van de Hutu-macht, de extremisten van het Habyarimana-regime. Volgens de eerder vermelde ideologen is dit niet het geval: de genocide zou verband houden met een etnische en barbaarse strijd eigen aan Afrika en de Afrikanen. Dit is een ironische manier om de totale mislukking van het koloniale project te erkennen. Sommige intellectuelen zien de tegenstrijdigheid in deze argumentatie en duwen het tot het absurde door met de eis van een nieuwe kolonisatie van Afrika. (1)

De eerste twee delen van dit dossier boden elementen van antwoorden op deze reactionaire stroming die de verdraaiing van de geschiedenis en de racialisering van de samenleving gebruikt als een middel om imperialistische ambities te verbergen. Er is echter een stroming van ideologen die als ‘progressief’ en ‘wetenschappelijk’ wordt beschouwd en die ook moet worden ontmaskerd.

Neo-malthusianisme in dienst van het kapitalisme

Het analyseren van genocide als een “modern” fenomeen dat verbonden is met de tegenstrijdigheden van het kapitalisme is een filosofisch materialistische, d.w.z. rationele, houding. Maar vandaag de dag, met de arbeidsdeling in de intellectuele wereld en de afwezigheid van een wereldwijde betwisting van het kapitalistisch systeem, is een dergelijke benadering veel minder hoorbaar. Experts in elke discipline benaderen een algemene vraag vanuit het unieke perspectief van hun expertise en veralgemeniseren dit door te proberen de realiteit te matchen met hun analyse. Dit is wat we een filosofisch idealistische reflectie noemen.

Het is in deze context dat de analyses van Jared Diamond moeten worden gezien. Deze geograaf en bioloog is beter bekend in de Angelsaksische wereld, maar zijn stellingen worden ook in de Franstalige en Belgische wereld verspreid door academici zoals Jean-Philippe Platteau van de Universiteit van Namen. In het algemeen maakt het neomalthusianisme met de milieucrisis een comeback. We horen vooraanstaande leiders zoals de Franse president Emmanuel Macron zeggen dat de oorzaak van de onderontwikkeling in Afrika te wijten is aan de buik van Afrikaanse vrouwen (2). We horen ook een aantal ecologen oproepen om de voortplanting te stoppen om de planeet te redden (3).

Marxisme wordt vaak afgeschreven omdat het een “oude theorie” zou zijn. Maar in het algemeen hergebruiken tegenstanders even oude ideeën die in hun tijd al weerlegd zijn. Jared Diamond was een van degenen die Malthus’ ideeën opnieuw naar voren bracht. (4) Hij heeft twee boeken over dit onderwerp geschreven. Een daarvan is: “Zwaarden, paarden en ziektekiemen.” Daarin legt hij uit hoe Westelingen Afrika konden koloniseren. Geografische en biologische elementen worden benadrukt als bepalend voor de westerse superioriteit. Dit onderwerp komt ook aan bod in een tweede boek “Ondergang: waarom zijn sommige beschavingen verdwenen en hoe kan de onze haar ondergang voorkomen?”. Hij legde uit dat overmatige druk op milieurijksdommen de oorzaak is van de ineenstorting van beschavingen. Hij neemt als voorbeeld de bewoners van het Paaseiland, de Pascuanen, en hun beelden (Moai). In hetzelfde boek staat een hoofdstuk over de genocide in Rwanda, getiteld “Malthus in Afrika”. Hij gebruikt het voorbeeld van de genocide om zijn stelling te ontwikkelen: overbevolking was een van de bepalende factoren.

In absolute termen mag overbevolking niet worden uitgesloten als verklarende factor. Hiermee moet ook rekening worden gehouden om de sociale spanningen in de regio op een gedetailleerde manier te begrijpen. De analyses van Platteau en co over Rwanda zijn daarom om meer dan één reden interessant.

Maar de fout bestaat erin één element van een analyse te nemen en het te veralgemenen om er het belangrijkste element van causaliteit van te maken door het kapitalistische productiesysteem als een invariabele te beschouwen. Dat verdoezelt de sociale en economische tegenstrijdigheden die met het kapitalisme verbonden zijn en maakt van het systeem een onoverkomelijk vaststaand gegeven voor de mensheid. Deze analyse vergeet dus hoe in de context van een acuut klassenconflict over onbehandelde landeisen, de demografische problematiek de crisis verergert. Dat is Diamond’s fout. In het hoofdstuk over genocide schrijft hij: “Demografische druk was een van de belangrijke factoren bij de Rwandese genocide. Malthus’ rampscenario kan soms werkelijkheid worden en Rwanda was een model. Ernstige problemen van overbevolking, milieueffecten en klimaatverandering kunnen niet eindeloos voortduren: vroeg of laat lossen ze zichzelf op, op de manier zoals in Rwanda of een andere manier die we ons niet voorstellen, als we er niet in slagen om ze zelf met onze eigen acties op te lossen. Een soortgelijke dynamiek kan in de toekomst opnieuw plaatsvinden in andere landen, die zoals Rwanda hun milieuproblemen niet kunnen oplossen. Het kan ook in Rwanda zelf opnieuw gebeuren, waar de bevolking nog steeds met 3% per jaar groeit, waar vrouwen op vijftienjarige leeftijd hun eerste kind ter wereld brengen en waar het gemiddelde gezin tussen de vijf en acht kinderen telt.”

In zijn “Essay on the Population Principle” had Malthus dezelfde benadering. Karl Marx weerlegde Malthus door het demografische element terug te brengen in het dialectische verband met de kapitalistische productieverhoudingen. De instortingstheorie van Diamond is in zijn geheel weerlegd (5). Intellectuelen hebben zijn analyse van de Pascuan-samenleving beantwoord. Maar er is heel weinig geschreven over zijn analyse van de genocide.

Het element dat we aan de weerlegging van Diamond willen toevoegen betreft zijn analyse van de genocide in Rwanda. We doen dit op een specifieke materialistische manier. Het kapitalisme ontwikkelt zich niet lineair en homogeen. Dit is wat marxisten “ongelijke en gecombineerde ontwikkeling” noemen. Het genereert mogelijkheden van reserves tot het moment dat alle regio’s van de wereld onderworpen zijn aan kapitalistische productieverhoudingen. De manier waarop kapitalistische betrekkingen worden opgelegd aan nieuwe samenlevingen kan niet vreedzaam zijn. Dit komt enerzijds door de confrontatie tussen de oude en de nieuwe productieverhoudingen en anderzijds door de imperialistische concurrentie. Om zijn overheersing te vestigen, hergebruikt het imperialisme de oude sociale organisatie door haar te hervormen in overeenstemming met de eigen belangen. De oude sociale organisatie wordt zodanig getransformeerd dat er nieuwe sociale relaties en dus nieuwe tegenstrijdigheden ontstaan. Dit is wat we

ook wilden illustreren met de eerste twee delen van dit dossier. Het is in die zin dat we de zogenaamde “progressieve” en “wetenschappelijke” analyses zoals die van Diamond niet volgen.

Een analyse van de crisis in de Tweede Rwandese Republiek en de genocide illustreert dit punt goed.

De crisis in de Tweede Republiek

Juvenal Habyarimana nam de macht over in 1973. De fractie van de heersende klasse veranderde: een kleine Hutu-minderheid uit het noorden van het land nam de controle over de staatsmacht over en gebruikte deze macht om zich te verrijken op basis van hun rol als tussenpersoon bij de export van de belangrijkste grondstoffen van het land, voornamelijk landbouwgrondstoffen (koffie, thee). Om zijn macht te versterken, baseerde het regime zich op de strikte organisatie van het land, met een bevolking die onder strenge administratieve controle stond. Er was een verdeling van het land in 10 prefecturen, onderverdeeld in subprefecturen, en 145 gemeenten verdeeld in sectoren van 5.000 inwoners, onderverdeeld in cellen van 1.000 mensen. Elke cel werd gecontroleerd door 5 personen die dicht bij het regime stonden. Elke zaterdag moest de bevolking deelnemen aan gemeenschapswerk en indoctrinatiebijeenkomsten van het regime. Deze strikte controle van de bevolking zal het regime van dienst zijn bij het uitvoeren van de plannen voor de fysieke eliminatie van de Batutsi's (6). Het eenpartijregime werd gesteund door 7.000 soldaten en een 1.500 man sterke Pretoriaanse garde (7). Tijdens de dictatuur van het Habyarimana-regime ontwikkelde zich een sterke militaire en diplomatieke samenwerking met Frankrijk, dat deze gelegenheid te baat nam om de voormalige Belgische koloniale macht te verzwakken en zich in Oost-Afrika te vestigen.

Rwanda werd destijds gepresenteerd als een modelland voor ontwikkelingssamenwerking. De economie van het land onderging een infuus van internationale hulp. Dit kon de zwakke punten van het regime tijdelijk verhulden, maar de economische tegenstrijdigheden speelden bijzonder hard op tijdens de daling van de grondstoffenprijzen, met name aan het einde van de jaren tachtig toen de prijzen voor thee en koffie daalden. Dit dwong de Rwandese leiders om bij het IMF aan te kloppen en zich te onderwerpen aan de beruchte structurele aanpassingsplannen, de voorouders van de besparingsplannen en andere memoranda van vandaag. Dit gebeurde in een tijd waarin de hongersnood eind jaren tachtig en begin jaren negentig toesloeg na een droogte in het zuiden van het land. Aangezien de landbouwkwestie niet geregeld is, is het grootste deel van het land geconcentreerd bij een minderheid: 16% van de bevolking is eigenaar van 43% van de grond en de koffie-inkomsten vormen 80% van de inkomsten van de staat. Tussen 1962 en begin jaren negentig steeg de bevolking van 2.400.000 tot 7.148.000 mensen. De bevolking leeft vooral op het platteland en is erg jong. Er is hongersnood en ellende die door de drastische besparingen die van buitenaf opgelegd worden erger worden. (7)

Tegelijkertijd organiseerden de Batutsi's, die in het begin van de Eerste Republiek in de jaren zestig de macht moesten opgeven, zich in de diaspora binnen verschillende politieke en militaire organisaties. Een deel van de Batutsi's in de grenslanden was in staat om zich op te werken en de mogelijkheid te creëren om de macht in Rwanda te betwisten. Eind jaren zeventig werd het Oeganda van president Idi Amin Dada geconfronteerd met een guerrillaoorlog. Na een fractiestrijd slaagt de guerrillero Yoheri Museveni met het nationale verzetsleger (NRA) erin om zich als staatshoofd van Oeganda te vestigen. Batutsi-guerrilla's vochten vanaf het begin in deze groep totdat Museveni aan de macht komt. Fred Rwigema, een van de oprichters van het Rwandese Patriotische Front (RPF), maar ook Paul Kagame, de huidige president van Rwanda, waren hierin aanwezig en deden militaire ervaring op. Het RPF komt voort uit de Rwandese Alliantie voor Nationale Eenheid (RANU), de politieke groepering van de Tutsi diaspora. Eenmaal aan de macht, installeerde Yoheri Museveni zijn broers op sleutelposities. Concurrentie om posities bracht de familieleden van Museveni ertoe om de aanwezigheid van Batutsi's in leidinggevende posities in

Oeganda aan te vechten. Museveni verdreef de Batutsi's uit zijn regime en stuurde hen terug naar Rwanda. Rwigyema werd bij de eerste aanval in onduidelijke omstandigheden gedood. Paul Kagame, die militaire training in de Verenigde Staten volgde, keerde terug om leiding te geven aan het Rwandese Patriotische Leger (RPA), de militaire vleugel van het RPF.

Dit is het begin van de Rwandese burgeroorlog die vanuit Oeganda naar het noorden van het land trekt. De tegenstrijdigheden van het Rwandese regime zijn te sterk en het RPA, dat goed gefinancierd, zeer goed opgeleid en gedisciplineerd is, boekt al snel militaire overwinningen. Om de druk van het RPF te stoppen, vroeg het regime de steun van Franse soldaten en diplomaten. Die steunden het regime tot de val ervan. Frankrijk wilde in de regio een regime dat positief stond tegenover de Franse belangen. Het wilde een nieuw Fachoda (conflict tussen Britse en Franse troepen in Soedan in 1898) vermijden en de ontwikkeling van een Angelsaksisch regime of een heerschappij in Oost-Afrika stoppen. Frankrijk stelde voor dat het regime onderhandelingen zou opstarten met het oog op een democratische (met meerdere partijen) en vreedzame overgang onder toezicht van de Verenigde Naties. Het leidde tot de akkoorden van Arusha en een troepenmacht, UNAMIR, die naar Rwanda trok. De onderhandelingen weerspiegelen de interne maar ook de internationale krachtsverhoudingen. Het regime was niet bereid om ook maar een duimbreed toe te geven en werd daarin gesteund door Frankrijk.

Het regime reageerde op de crisis door de raciale propaganda te versterken. Geconfronteerd met de woede en ellende van de bevolking waarschuwde het regime tijdens de indoctrinatievergaderingen voor de terugkeer van de oude feodale 'Tutsi-orde'. Dit leidde tot uitbarstingen van woede en pogroms, maar naarmate de militaire situatie in het voordeel van de RPF keerde, voerde het regime zijn raciale discours op. Sinds het begin van de jaren negentig ontwikkelde zich een extremistische beweging rond de vrouw van de president, die ook uit het noorden van het land komt. Dit is de ideologie van 'Hutu macht' en de fysieke eliminatie van tegenstanders. De voorbereidingen voor genocide werden getroffen door middel van een racistische ideologische opgang die met moderne middelen werd versterkt. Zoals eerder vermeld, moest de bevolking wekelijks deelnemen aan indoctrinatiebijeenkomsten. De Hutu-burgerij uit het noorden financierde de Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTL), die in het hele land een klimaat van racistische haat uitstraalde waarin de mututsi's als de oorzaak van alle problemen werden aangewezen. Het was een kwestie van het ontmenselijken van de mututsi's door ze te voor te stellen als 'kackerlakken' die uit het buitenland kwam om de muhutu's te onderdrukken. In een situatie van vreselijke economische en sociale crisis en droogte die tot hongersnood leidde en daarnaast de militarisering van de samenleving door indoctrinatie en massamedia, ontstond een cocktail die verklaart waarom een deel van de bevolking overtuigd werd om aan deze slachting deel te nemen.

Dit geeft aan dat de genocide geen spontane uiting van woede was. Het was het resultaat van een proces dat zorgvuldig werd voorbereid door een deel van de wanhopige compradore burgerij (8) in concurrentie met een ander deel van de burgerij. In de eerste fase van de genocide werden de eerste moorden gepleegd op basis van een vooraf opgestelde lijst van Batutsi's die als sympathisanten van het RPF werden beschouwd. Het was de presidentiële garde, gesteund door extremistische Hutu Interahamwe-milities, die de 'jacht' uitvoerde. Pas in een tweede fase werd de fysieke eliminatie als "definitieve oplossing" van de Batutsi als etnische groep voorgesteld om het gevaar van herstel voorgoed uit te sluiten. Het regime werd hierin gesteund door Frankrijk, meer bepaald door François Mitterrand, Hubert Védrine en Bernard Kouchner, die het regime tot het einde toe steunden en het na het verlies van de oorlog naar het naburige Congo exporteerden.

Een genocide onder het waakzame oog van de wereldmedia

Sinds het begin van de oorlog en zeker sinds 1992 was het dubbele discours van het regime duidelijk. Dit bleek tijdens de akkoorden van Arusha (9) toen ‘onderhandeld’ in het Frans vertaald werd als ‘opgeroepen tot moord’ in de Rwandese taal (Kinyarwanda). De media over de hele wereld volgden de ontwikkelingen, er was een VN-macht ter plaatse (maar die trok zich terug na de moord op 10 Belgische blauwhelmen).

De genocide op de Batutsi en de moord op de Bahutu’s die zich tegen het heersende regime verzetten, hebben geleid tot een ineenstorting van de Rwandese samenleving en de verwoesting van de hele subregio. Enkele honderdduizenden Bahutu’s van het regime of die bloedbaden hebben aangericht, maar ook degenen die bang waren voor represailles of die op de vlucht waren voor armoede, gingen in ballingschap, met name in het naburige Congo. De opkomst van het RPF heeft de interne en internationale machtsverhoudingen in de regio veranderd. Het raciale discours had een impact op de hele Centraal- en Oost-Afrikaanse regio, met name op de Banyamulenge (10) in de Democratische Republiek Congo (DRC).

De tegenstrijdigheden verbonden met het kapitalisme zijn niet verdwenen, maar zijn veranderd, waardoor een nieuwe situatie en een nieuw machtsverwicht zijn ontstaan. In het laatste deel komen we terug op de situatie na de genocide. We willen hieraan toevoegen dat er over het verloop van de slachting zelf en van de genocide in het algemeen, veel documenten, analyses, documentaires, documentaires, boeken, etc. zijn. Het is noodzakelijk om ze te raadplegen om een nauwkeurig beeld te krijgen van de situatie en ook om ons voor te stellen in hoeverre het geweld de regio heeft verscheurd. Dat is ook noodzakelijk om meteen alle revisionistische of negationistische ideeën de kop in te drukken; deze zullen immers ongetwijfeld opduiken onder de nostalgische voorstanders van het regime van 1973.

Tot slot vonden wij het noodzakelijk om ter gelegenheid van de verjaardag van de genocide een analyse te publiceren om aan te geven hoe marxisten tegenover de huidige situatie in Oost-Afrika staan. Zoals we in het eerste deel hebben aangegeven, bepaalt de klassenstrijd het verloop van de geschiedenis. In deze strijd vertrouwen we op de sociale meerderheid die tegen de onderdrukking door een minderheid vecht om een antwoord te geven op problemen en tegenstrijdigheden van het kapitalisme. Deze aanpak sluit elke raciale verdeeldheid in de samenleving uit. Het stelt een programma voor dat gericht is op de eenheid van alle uitgebuite en onderdrukte lagen en stelt vast dat alleen de sociale meerderheid een samenleving kan opbouwen waarin aan de behoeften van de hele bevolking wordt voldaan. Wij noemen deze samenleving democratisch socialisme.

1. <http://www.slate.fr/story/152360/article-bienfaits-colonisation-revue-scientifique>.
2. <https://www.nouvelobs.com/politique/20180706.OBS9286/7-ou-8-enfants-par-femme-en-afrique-le-refrain-demographique-de-macron.html>.
3. <https://www.lalibre.be/actu/planete/ne-pas-faire-d-enfant-pour-sauver-la-planete-5bbc5eeced70a16d814e8a16>.
4. 19^e eeuwse intellectueel die de theorie van de overbevolking ontwikkelde
5. https://www.scienceshumaines.com/la-theorie-de-l-effondrement-s-effondre_fr_24958.html.
6. In het gebied van de Grote Meren wordt voor de namen van de bevolking in het meervoud het voorvoegsel ‘Ba-’ toegevoegd en in het enkelvoud ‘Mu-’. Bijvoorbeeld: voor één ‘Tutsi’ en één ‘Hutu’ zouden we zeggen ‘Mututsi’ en ‘Muhutu’. Voor meerdere Tutsi’s wordt het dan Batutsi’s en meerdere Hutu’s: Bahutu’s
7. Yves Ternon, Rwanda 1994. Analyse d’un processus génocidaire, dans « Revue d’Histoire de la Shoah » 2009/1 (N°190).
8. Lokale tussenpersonen van het imperialisme.
9. Onderhandelingen onder toezicht van Frankrijk, die officieel tot doel hadden een politieke oplossing voor de burgeroorlog te vinden.
10. Bevolkingsgroepen in Oost-Congo die historisch uit de regio komen die vandaag Rwanda vormt.

Deel 4. Imperialisme = barbarij

In 2011 trok een revolutionaire beweging door Noord-Afrika en het Midden-Oosten. De moeilijkheden in dit proces hebben ertoe geleid dat een deel van de Europese publieke opinie “humanitaire” interventies steunde, met name in Libië. De wijdverbreide en aanhoudende illusie was destijds dat onze staten een rol te spelen hadden bij het tot stand brengen van democratie en sociale vooruitgang in deze regio’s. In opiniepeilingen van die tijd was een grote meerderheid van mening dat westerse landen moesten ingrijpen om Benghazi te beschermen tegen Khadafi’s bloedige onderdrukking. Een meerderheid van de sociaaldemocratie en de Groenen, evenals linkse figuren zoals Jean-Luc Mélenchon, steunden de interventie op initiatief van Frankrijk. En zelfs een deel van de revolutionair-marxistische linkerkzijde gaf de internationalistische positie op om een imperialistische interventie te steunen.

Vandaag is Libië verwickeld in een burgeroorlog en steunt Frankrijk, tegen het advies van de Europese Unie in, generaal Haftar, een barbaarse krijgshoofd, om zijn eigen belangen te verdedigen. Libië is in feite verwoest. En niet alleen Libië valt compleet uiteen, de hele regio van de Sahel is door deze imperialistische interventies aangetast. Terroristische groepen zoals AQIM (1) hebben voor chaos onder de bevolking gezorgd. De Europese Unie van haar kant wordt getroffen door de migratiegolf uit de regio. Het onvermogen van het neoliberale beleid om de kwestie van de opvang van deze vluchtelingen op te lossen, wordt gebruikt door rechts en extreemrechtse populistten om zich te versterken.

In het algemeen zijn de humanitaire aspecten van een militaire operatie niet meer dan een rookgordijn om de koude en wrede berekening van de belangen van een kleine elitaire minderheid verhullen. De klassenstrijd is geen morele kwestie, maar een kwestie van krachtsverhoudingen. Imperialisme geeft niet om mensenlevens of de natuur. Het maakt zich zorgen over bevoorrading, afzetmogelijkheden, invloedssfeer en, uiteindelijk, de winstvoeten. En dit ongeacht de kosten voor mens en natuur. De Rwandese genocide is een schoolvoorbeeld van hoe dit functioneert.

In Rwanda heeft het Franse imperialisme een enorme nederlaag geleden. Maar het was geen nederlaag zonder een gevecht. Het imperialisme deed er alles aan om zijn steunbasis te beschermen. Alvorens in detail op de ontwikkeling in te gaan, is het belangrijk eraan te herinneren dat als het Franse imperialisme in dit geval een reactionaire rol speelde, dit niet betekent dat het Amerikaanse en Britse imperialisme een progressieve rol speelden. Ze hadden gewoon tegenstrijdige belangen. In dezelfde periode leidde het Amerikaanse imperialisme de operatie Desert Storm, de voorbode van de vernietiging van de hele Perzische Golfregio na tien jaar oorlog tussen Iran en Irak. Na de installatie van het Kagame-regime in Rwanda en de destabilisering van de hele regio volgden bovendien de twee Congolese oorlogen (2). Enkele miljoenen mensen stierven en er was sprake van massale oorlogsverkrachtingen. De VS wilden niet rechtstreeks deelnemen aan de VN-missie na het mislukken van de operatie “Restore Hope” van de Unified Task Force (UNITAF) in Somalië.

De ‘nieuwe Fachoda’: van Françafrique naar het Gemenebest

De feiten zijn 25 jaar oud, maar het is pas sinds kort dat er meer materiaal vrijkomt en dat sommige prominente figuren uit de gebeurtenissen beginnen te spreken. Dit materiaal geeft een idee van de betrokkenheid van de Franse staat bij de burgeroorlog en de genocide. Maar er is nog veel werk aan de winkel, waarvan het belangrijkste is om van dit kapitalistische systeem van uitbuiting af te komen, een systeem dat steeds de waarheid verdraait om zijn misdaden te verbergen. Het Franse leger heeft bloed aan zijn handen door de genocide van 1994. Verschillende journalisten en militairen getuigen hiervan, zoals luitenant-kolonel Guillaume Ancel die een boek publiceerde, generaal Jean Varret die zijn hiërarchie in

de jaren negentig al had gewaarschuwd dat de extremisten van het regime de Batutsi's wilden "liquideren", en journalist Jacques Morel die verklaarde dat "Frankrijk de genocide heeft toegedeekt als een kip die op haar kuikens zit." (3) Om een idee te krijgen van de algemene betrokkenheid van Frankrijk zijn de documentaires "Rwanda, kroniek van een aangekondigde genocide" (3) en "Dood ze allemaal!" (4) aan te bevelen.

In 1990 stuurde Frankrijk duizend soldaten om operationele eenheden van de Rwandese strijdkrachten op te leiden, te bewapenen en zelfs te leiden. Het doel was de handhaving van een regime waarmee de samenwerking in 1973 begon. Tot het einde zou het Franse leger zijn rol spelen. De Missie van de Verenigde Naties voor Rwanda (UNAMIR), onder leiding van de Canadees Roméo Dallaire, kreeg de opdracht om als buffer te fungeren tussen de twee kampen die door verschillende imperialistische staten werden gesteund. Dallaire had maanden eerder gewaarschuwd voor de naderende voorbereiding van een genocide op basis van informanten binnen de Interahamwe-milities (5). Maar zodra de confrontatie tussen de twee kampen zijn kritieke punt bereikte met de moord op tien Belgische vredeshandhavers, werd UNAMIR geblokkeerd door de tegenstrijdigheden in haar mandaat, waardoor het machtsevenwicht om te bepalen welk kamp zou winnen werd opengelaten en de bevolking in handen was van de genocideplegers. In juni 1994 lanceerde Frankrijk zijn beruchte 'Operatie Turkoois', waarvan de latere stafchef van de Franse strijdkrachten, generaal Lecointre, deel uitmaakte. Volgens Ancel en anderen was deze Franse militaire operatie, die aanvankelijk opgezet was als een ultieme poging om het regime te redden, veranderd in een humanitaire operatie omwille van de media-aandacht voor het bloedbad en de misdaden van het regime. Het Franse leger heeft toen alle hoogwaardigheidsbekleders naar het naburige Congo overgebracht (6).

Sommigen concluderen dat er meer macht moet worden gegeven aan supranationale instellingen en zijn voor een multilaterale en multipolaire wereld. Dat is een complete illusie. Wanneer de imperialistische mogendheden het in hun belang achten om een multilaterale aanpak te volgen, doen ze dat. Als dit niet in hun belang is, handelen ze anders. Het voorbeeld van Libië is zeer veelzeggend. En als supranationale instellingen werkelijk in de weg staan van belangen die door de imperialistische mogendheden als cruciaal gezien worden, dan aarzelen ze niet om drastisch te werk te gaan. De hervatting van het onderzoek naar de dood van Dag Hammarskjöld op weg naar Congo illustreert dit (7).

Verscheurd door genocide moet de maatschappij heropgebouwd worden

Ondanks de steun van het Franse imperialisme verloor het regime van Habyarimana de burgeroorlog. De overwinning van het RPF maakte een einde aan de genocide op de Batutsi. Deze militaire overwinning en het einde van de moorddadige barbaarsheid van de Hutu Macht gaven het nieuwe regime veel nationaal en internationaal krediet en gezag. Vooral omdat de georganiseerde tegenstanders verslagen werden en buiten de nationale grenzen verdreven werden.

De machtsovername door het RPF gebeurde echter niet zonder tegenstrijdigheden. Ten eerste hebben verschillende leden van het RPA tijdens de militaire campagne bloedbaden, represailles en andere traditionele oorlogsmisdaden uitgevoerd (8). Deze slachtpartijen gingen naar verluidt door na de militaire overwinning om de pas verworven macht veilig te stellen en de vestiging van voormalige Batutsi-vluchtelingen in gebieden als Byumba en Kibungo mogelijk te maken (9). Deze slachtpartijen liggen aan de grondslag van twee reactionaire verhalen: het ene is puur negationistisch en ontkent de realiteit van de genocide op Batutsi's en gematigde Bahutu's, het andere is de theorie van de 'dubbele genocide'. Volgens deze laatste werden "gelijkwaardige" moordpartijen door beide etnische groepen gepleegd. Door de geschiedenis van Rwanda en Burundi door elkaar te halen, kan verwarring ontstaan. In Burundi hebben de neokoloniale kapitalistische mogendheden vertrouwd op een Tutsi-minderheid om het land te

regeren. Na een opstand van de bevolking en in het bijzonder de Bahutu's, organiseerde het Micombero-regime in 1972 genocidale slachtpartijen. In 1993 veranderde de crisis in Burundi in een burgeroorlog met genocidale slachtpartijen.

Ook al waren sommige van deze slachtpartijen ingegeven door etnische haat, de meeste waren het resultaat van een machtsstrijd en toonden het onvermogen om op basis van een kapitalistisch systeem vol tegenstrijdigheden te reageren op sociale behoeften. De particuliere eigendom van de productiemiddelen, in de eerste plaats landbouwgrond, houdt in dat conflicten eindigen in politieke en gewapende conflicten, om toegang te krijgen tot grondstoffen.

De situatie na de genocide was rampzalig. Rwanda is een arm land dat tussen 1989 en 1994 een economische crisis doormaakte; een besparingsplan opgelegd kreeg door het IMF en de Wereldbank; perioden van hongersnood kende, een burgeroorlog waarin verschillende imperialisten bij proxy met elkaar botsten; en genocide. Er was een samenleving met een miljoen mensen die afgeslacht waren, honderdduizenden weeskinderen en duizenden vrouwen die besmet waren met aids als gevolg van de verkrachtingen die zij tijdens de oorlog ondergingen. En een samenleving die op het punt stond enkele honderdduizenden mensen te berechten die verdacht werden van deelname aan de slachtpartijen. Alles moest met weinig middelen worden herbouwd. De internationale hulp was aanvankelijk gericht op vluchtelingenkampen. Een groot deel van deze hulp kwam niet rechtstreeks in Rwanda aan, maar in de kassa's van de banken voor de terugbetaling van leningen aan de Wereldbank en de Afrikaanse Ontwikkelingsbank (ADB) (10).

De Gacaca: verzoeningspoging ondermijnd door tegenstrijdigheden

Om de verantwoordelijken voor de voorbereiding en organisatie van de genocide te ontmaskeren, en ook om de vele verdachten te berechten, werden er verschillende instrumenten in het leven geroepen. Op internationaal niveau heeft het Internationaal Straftribunaal voor Rwanda (ICTR) de zaken van bijna 100 mensen in Arusha (11) onderzocht. Op basis van de wet van 1993 betreffende de universele rechtsmacht heeft België vier personen van de Hutu Macht (12) berecht. Maar de zwakte van deze instellingen is meervoudig. In de eerste plaats richt het zich alleen op "grote vissen", terwijl een grote massa verdachten zit weg te rotten in gevangenschappen. En dan heeft dit alles ook een hoge kostprijs. De berechting van de "Vier van Butare" in België kostte meer dan 3 miljoen euro. Aan de andere kant berechten internationale instellingen alleen wat de machtsevenwichten hen in staat stelt om te berechten. Tot op heden zijn er geen RPF-leden die oorlogsmisdaden pleegden berecht. Bovendien heeft België na het conflict in Irak onder Amerikaanse druk al snel de versie van zijn universele rechtsmacht ingetrokken (13). Het maakt dat sommigen stellen dat het internationale gerecht alleen Afrikanen berecht, wat het gezag ervan verzwakt. Dit is duidelijk een slechte formulering, maar in wezen is het gerechtelijk systeem dat we kennen afhankelijk van de klassenconflicten in de samenleving en dus van de krachtsverhoudingen tussen de klassen. Dit beperkt de mogelijkheden om recht te doen geschieden op een manier die echte verzoening mogelijk maakt.

In Rwanda heeft de gerechtelijke autoriteit zich gericht op de organisatoren, degenen die kinderen hebben vermoord en degenen die zich schuldig hebben gemaakt aan verkrachting. Met de middelen die aan justitie werden besteed, kon niet veel meer worden gedaan. Maar de belangrijkste beperkende factor is dat als we de geschiedenis van de genocide willen traceren, we de recente geschiedenis van Rwanda op een vrije manier moeten kunnen bestuderen. Zoals we weten, wordt de geschiedenis geschreven door de winnaars. Deze hebben er geen belang bij dat hun klassenbelangen worden blootgelegd.

Voor de vermeende daders van genocide in de andere categorieën werd een originele instelling opgericht: de Gacaca. Deze gemeenschapshoven zijn een moderne versie van een oude traditie en instelling van conflictoplossing in de Rwandese samenleving vóór de kolonisatie. De Gacaca beoordeelden meer dan 1,2 miljoen gevallen en 2 miljoen mensen tussen 2005 tot 2012. De resultaten van deze uitspraken zijn gemengd (14). President Kagame stelde deze gerechtshoven voor als “Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen.” Deze manier van formuleren is vaak een pseudo-pan-Afrikaanse rechtvaardiging voor onrechtvaardigheid en dictatuur. Zoals we hierboven hebben aangetoond, is wat er in 1994 en daarvoor in Rwanda gebeurde geen ‘strikt’ Afrikaanse kwestie, maar een situatie waarin internationale en nationale machtsverhoudingen onlosmakelijk met elkaar verbonden waren.

Afgezien van de kritiek moeten we erkennen dat het onmogelijk is om de samenleving echt te verzoenen binnen een kapitalistisch systeem dat zich voedt met verdeeldheid en alleen bereid is om middelen uit te trekken als dat rendabel is voor de economische en politieke elites, of als de druk van massabewegingen hen daartoe dwingt. Daartoe waren middelen nodig om de materiële en psychologische zorg voor de slachtoffers te waarborgen en om instellingen op te zetten die mensen die betrokken zijn bij het gemeenschapsrecht adequaat op te leiden, wat betekent dat er geïnvesteerd wordt in onderwijs en opleidingen. Het was ook noodzakelijk om de schade door de burgeroorlog en de genocide te herstellen door alles wat toen verwoest werd weer op te bouwen. Alleen een plan dat op democratische wijze door de hele bevolking wordt besproken, kan die taken aan. Een plan dat de balans opmaakt van de sociale behoeften, het land gelijkelijk verdeelt en de economische middelen richt op het voorzien in de behoeften. Alleen het kader van een democratische socialistische samenleving zou het mogelijk maken deze elementen te vestigen.

1. Al Qaeda in de Islamitische Maghreb, voorheen SAPC (Salafistische Groep voor Prediking en Bestrijding).
2. 1996-1997 en 1998-2003.
3. “Rwanda, chronique d’un génocide annoncé”, lange documentaire op France 24, 5 avril 2019.
4. “Tuez-les tous ! (Rwanda : Histoire d’un génocide « sans importance »)”, Raphaël Glucksmann, David Hazan en Pierre Mezerette, 27 november 2004.
5. Militie opgericht in 1992 door het Habyarimana-regime. Het nam deel aan de moordpartijen tijdens de genocide. Een deel van hun troepen werd door Frankrijk naar Oost-Congo geëxporteerd, waar ze nog steeds verblijven.
6. https://www.lemonde.fr/international/article/2018/03/15/guillaume-ancel-nous-devons-exiger-un-reel-controle-democratique-sur-les-operations-militaires-menees-au-nom-de-la-france_5271448_3210.html.
7. Voormalig secretaris-generaal van de VN, wiens vliegtuig onder verdachte omstandigheden is neergestort. <https://www.lalibre.be/actu/international/un-pilote-belge-m-a-confie-avoir-tue-le-secretaire-general-de-l-onu-hammarskjold-5c3b54ccd8ad5878f0fc194d>.
8. https://www.liberation.fr/evenement/1996/02/27/rwanda-executions-massives-de-hutus-dans-l-ombre-du-genocide-des-tutsis_161810.
9. Colette Braeckman, Les Nouveaux prédateurs: Politique des puissances en Afrique centrale, Aden Belgique, 2009, p.235.
10. Idem, p.238.
11. Meer hierover: <http://unictr.irmct.org/fr/tribunal>.
12. https://www.liberation.fr/planete/2001/04/17/la-belgique-juge-quatre-genocieurs-rwandais_361579.
13. https://www.rtbef.be/info/belgique/detail_il-y-a-15-ans-la-belgique-abrogeait-sa-loi-de-competence-universelle?id=9988443.
14. <https://www.hrw.org/fr/report/2011/05/31/justice-compromise/lheritage-des-tribunaux-communautaires-gacaca-du-rwanda>.

Deel 5. Tegenstellingen in Rwanda vandaag en een marxistisch antwoord erop

Na de genocide kwam in Rwanda het Rwandese Patriotische Front (RPF) aan de macht. Om de stabiliteit van zijn regime te handhaven, vocht het RPF tegen de etnische verdeeldheid die het van het vorige regime had geërfd. De vermelding van etniciteit werd van de identiteitskaart verwijderd, scholen werden voor iedereen geopend en weeskinderen werden vrijgesteld van inschrijvingsgeld. Maar de tegenstrijdigheden van het kapitalistische regime hebben de wederopbouw van de samenleving ongedaan gemaakt. De internationale hulp heeft de slachtoffers in de steden en dorpen niet bereikt. De politieke herinnering aan de genocide werd door het regime in beslag genomen. Enerzijds om elke interne oppositie het zwijgen op te leggen en anderzijds om de internationale gemeenschap in diskrediet te brengen als het gaat om het bekritisieren van het regime. Het regime kan op elk moment het schrikbeeld oproepen van imperialistische betrokkenheid of passiviteit van anderen tijdens de genocide.

De detribalisering van de samenleving heeft niet geleid tot een democratische machtsdeling. In feite zijn er nieuwe tegenstrijdigheden ontstaan. De Batutsi's rond Kagame die naar Oeganda geëmigreerd waren, hebben de macht teruggewonnen. En om hun macht op een andere basis dan etniciteit te vestigen, hebben ze de samenleving veranderd. Dit heeft geleid tot de toetreding van het land tot de Commonwealth in 2009 (1). Terwijl de meerderheid van de Rwandezen, naast het Kinyarwanda, Frans sprak, werd er alles aan gedaan om van het Engels de taal van het hoger onderwijs en de administratie te maken. Dit maakte het mogelijk om Engelstalige Tutsi-vluchtelingen dicht bij het regime te bevoordelen.

Paul Kagame, de sterke man van Rwanda

Onmiddellijk na het einde van de genocide werd op basis van de akkoorden van Arusha een regering van nationale eenheid gevormd rond president Pasteur Bizimungu (2), met Faustin Twagiramungu (3) als minister-president en Paul Kagame als minister en vice-president van Defensie. Ondanks deze zogenaamde machtsdeling namen het RPF en Kagame de teugels in handen. In 2000, na het aftreden van Pasteur Bizimungu, werd Kagame president van de Republiek.

Paul Kagame is sindsdien uitgegroeid tot Rwanda's onbetwiste leider. Hij slaagde erin het nieuwe regime te stabiliseren en de steun van de Amerikaanse, Canadese en Britse leiders voor zich te winnen. Hierdoor heeft het regime kunnen profiteren van de instroom van directe buitenlandse investeringen, maar ook van enorme ontwikkelingssteunfondsen. Kagame slaagde erin zich te profileren als "de man van het ogenblik". Hij is erin geslaagd een beeld te geven van een modern en verzoenend Rwanda: de gendergelijkheid wordt gerespecteerd in het Huis van Afgevaardigden; de strijd tegen corruptie is hardnekkig, vooral tegen de vijanden van het regime; de hoofdstad Kigali is goed onderhouden en veilig; de strijd tegen afval en het verbod op plastic dateert uit 2004 (4).

Paul Kagame dankt zijn status als sterke man ook aan de manier waarop hij omgaat met tegenstand. Hij aarzelt niet om zijn tegenstanders niet alleen in Rwanda zelf te liquideren, maar ook buiten het land, met name in Zuid-Afrika, waar enkele tegenstanders van zijn regime hun toevlucht zochten (5). Een Canadese journaliste moest onder bescherming van de Belgische Staatsveiligheid worden geplaatst omdat zij door Rwandese huurlingen werd bedreigd voor haar onderzoek (6). Nadat Kagame president van de republiek was geworden, werd de voormalige president Bizimungu (2004-2007) om politieke redenen door het regime gevangen gezet en dankte hij zijn vrijlating alleen aan een presidentieel pardon (7). De voormalige premier Twagiramungu werd ook een tegenstander van het regime en stelde de hegemonie van de "enige

RPF-partij” aan de kaak (8). Kagame heeft deze hegemonie kunnen opbouwen door een referendum dat grotendeels door het regime werd gewonnen. Het leidde in 2015 tot een wijziging van de grondwet. Dit maakte het voor Kagame mogelijk om na de twee toegestane termijnen, die in 2017 zouden aflopen, opnieuw deel te nemen aan de presidentsverkiezingen. Mogelijk kan Kagame vijf opeenvolgende termijnen president blijven: dat is tot in 2034. (9)

De manier waarop Kagame het regime heeft gestabiliseerd is ook veelzeggend. Om te voorkomen dat daders van de genocide weer voet aan de grond krijgen in Rwanda, voerde het RPF oorlog in het naburige Congo waar het na de val van Mobutu in 1997 een regimewisseling steunde. Hij vestigde zich in Oost-Congo en profiteerde van deze militaire situatie om Congolese mineralen en land te exploiteren, samen met Amerikaanse, Britse en Canadese multinationals. Dit droeg bij aan de oorlogen in Oost-Congo en de moordpartijen daar. Het heeft ook bijgedragen aan de destabilisering van de hele regio, waar Oeganda en Rwanda strijden om de hegemonie. (10)

Rwanda: modelstudent van het IMF

Dankzij het herstel van de stabiliteit en de economische ontwikkeling wordt Rwanda momenteel beschouwd als de modelstudent van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), wat resulteert in nieuwe kredietlijnen voor het land (11). De economische cijfers van Rwanda zijn indrukwekkend, met een jaarlijkse groei van 7%. Kagame’s Rwanda weet haar imago goed te verkopen en slaagt er zelfs in om te investeren in “softpower”, bijvoorbeeld door een reclame-aanwezigheid te kopen op de mouw van de truitjes van de voetbalploeg Arsenal. (12)

Maar dit kan de tegenstrijdigheden niet verhullen die onder het oppervlak van de Rwandese economie liggen. Het klopt dat Rwanda in 2018 een groei van 8,6 procent van het BBP kende en volgens de cijfers van het IMF sinds het begin van deze eeuw gemiddeld bijna 8 procent per jaar. Dit is een hoog groeipercentage, deels als gevolg van een inhaalbeweging, na jaren van grote moeilijkheden. Maar het is ook een groei die gestimuleerd werd door grote buitenlandse investeringen en door de exploitatie van “bloedmineralen” in Oost-Congo (13). Bovendien is enige nuance nodig: in 2018 bedroeg het BBP van het land 9,5 miljard dollar voor een bevolking van meer dan 12 miljoen inwoners, wat het BBP per hoofd van de bevolking op bijna 800 dollar per persoon brengt, en dus een inkomen van ongeveer 2,2 dollar per dag. (14) Dat is maar een gemiddelde, mechanisch berekend. Zoals we kunnen zien, moet alles nog gedaan worden, vooral omdat de verdeling van de rijkdom fundamenteel ongelijk blijft.

Er was veel discussie over armoedebestrijding onder het Kagame-regime. In augustus 2019 kondigde de Financial Times aan dat Rwanda zijn armoedestatistieken had gemanipuleerd in 2015, het jaar van de grondwetwijziging (15). Recente cijfers wijzen erop dat de ongelijkheid niet is afgenomen, maar toegenomen. Het lijkt er zelfs op dat de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO) in sommige delen van het land voedselverstrekking moest doen om hongersnood te voorkomen (16). 37% van de Rwandese kinderen lijdt aan chronische ondervoeding. Op het platteland blijkt de door het IMF bepleite “groene revolutie” rampzalig te zijn. (17) 70% van de percelen is minder dan 1 hectare (18) groot, een grootte waarvan een familie niet kan overleven.

Dit illustreert een proces van versnippering van het land dat nog steeds toeneemt. De tegenstrijdigheden van het privé-eigendom op het land werken in beide richtingen: enerzijds concentratie en anderzijds fragmentatie. De combinatie van beide processen leidt tot grondconflicten die de spanningen tussen de plattelandsbevolking doen toenemen.

Aan de andere kant zijn we getuige van een belangrijke verstedelijking. Het fenomeen is tot nu toe onderschat. Het lijkt erop dat het aandeel van de stedelijke bevolking in 2015 26,5% bedroeg, tegenover 15,8% in 2002 (19).

Welke sociale laag en welk systeem kan de tegenstrijdigheden oplossen?

Het is duidelijk dat de sociale tegenstellingen in de Rwandese samenleving niet verdwenen zijn. Het nieuwe regime kan, in tegenstelling tot het verleden, niet op “etnische” kwesties spelen om zijn macht te behouden. Het regime van Habyarimana baseerde zijn legitimiteit op het feit dat het de “Hutu-meerderheidsvolk” vertegenwoordigde. Deze etnische verdeling van de samenleving was bedoeld om Batutsi’s te verwijderen uit machtsposities zonder werkelijk te voldoen aan de criteria van een democratische basisvertegenwoordiging. Het Kagame-regime, dat afkomstig is uit de aristocratische lagen van het voormalige regime, heeft er geen belang bij om deze theorieën opnieuw te gebruiken om zichzelf in stand te houden.

De bevolking betrekken bij etnische haat lijkt in Rwanda niet op de agenda te staan. Dit betekent niet dat dit probleem voorgoed is opgelost. Habyarimana’s vroegere regime werd verslagen maar niet geëlimineerd. Dankzij militaire steun van Frankrijk en het Mobutu-regime vestigde het zich in Oost-Congo. Aanhangers van dat regime zijn nog steeds georganiseerd, voornamelijk binnen de FDLR (Forces Démocratiques de la Libération du Rwanda, Democratische krachten voor de bevrijding van Rwanda), en beschikken over veel middelen door de exploitatie van mineralen zoals coltan, wolframiet en wolfram. In Rwanda is het risico op een terugkeer naar etnische conflicten op korte termijn gering, maar gezien de tegenstrijdigheden in de Rwandese samenleving en de regio als geheel, kan dit niet worden uitgesloten. De FDLR is een van de bronnen van destabilisatie in de regio. Om het te verzwakken is nationalisatie en democratische controle van de minerale rijkdom door de sociale meerderheid het enige alternatief.

Een ramp van de omvang van 1994 is niet het meest waarschijnlijke scenario op korte termijn. Enerzijds omdat het huidige machtsverevenwicht het niet toelaat en anderzijds omdat de nationale en internationale burgerij na de genocide van 1994 niet zal toestaan dat haar autoriteit op die manier wordt betwist. Toch zijn er nog steeds tegenstrijdigheden aanwezig onder de oppervlakte. In de hele regio woeden landconflicten: in Rwanda, Burundi, Congo, de provincie Ituri en Oeganda. Dit tegen een achtergrond van sociale ongelijkheid en de handhaving van dictatoriale regimes. In dergelijke situaties kunnen centrifugale krachten en etnische tegenstellingen vruchtbare grond vinden.

De twee essentiële vragen blijven: welke sociale laag kan de situatie veranderen en met welk programma? Dit moet uiteraard worden gezien in de context van nieuwe golven van wereldwijde economische crises. In een studie over desindustrialisering in de neokoloniale wereld brengt het Centre Tricontinental (CETRI) (20) enkele interessante vaststellingen: “(...) het aandeel van de industrie in zowel de totale werkgelegenheid als het nationaal inkomen begint af te nemen tot een inkomen per hoofd van de bevolking dat veel lager ligt dan dat van de rijke landen: 700 dollar per hoofd van de bevolking in Afrika of India, vergeleken met 14.000 dollar in West-Europa. (...) Veel landen worden, zonder dat zij uit de industriële onderontwikkeling zijn gekomen, door de explosie van de zogenaamde informele activiteiten een diensteneconomie van lage of middelmatige kwaliteit met een lage productiviteit.” (21)

De auteurs gaan in het voorwoord van hun analyse verder met betrekking tot de gevolgen van deze desindustrialisering op sociaal en democratisch niveau: “Dus ja, de voortijdige desindustrialisering lijkt voor ons een negatieve evolutie (...). Naast economische overwegingen (...), heeft “ontwikkeling” zonder industrie over het algemeen regressieve kenmerken op sociaal, democratisch en ecologisch gebied.

(...) Het werk in de fabrieken is ook bevorderlijk voor de ontwikkeling van het syndicalisme en het collectieve vermogen van de bevolking om collectief op te treden tegen economische en politieke oligarchieën.” (22).

Deze conclusies zijn van groot belang voor deze discussie, omdat ze belangrijke politieke lessen trekken:

- De wereldwijde crisis van het kapitalisme houdt verband met het feit dat het de ontwikkeling van de productiekrachten heeft gestopt. Verwikkeld in haar tegenstrijdigheden blijft zij de enige twee bronnen van rijkdom, menselijke arbeid en natuur, op een schadelijke manier exploiteren.
- Onder het kapitalisme zullen regio's die in industrieel opzicht onderontwikkeld zijn, niet in staat zijn om politieke regimes te vestigen die de democratische basisnormen respecteren. In veel landen in Afrika worden er op een eerlijke manier verkiezingen gehouden. In periodes van instabiliteit is het organiseren van verkiezingen alleen al een overwinning voor de sociale beweging. Maar de organisatie van verkiezingen op zich is niet noodzakelijkerwijs een garantie voor democratie. In feite kan alleen de beheersing van het economisch beleid echte democratie garanderen. Hoe kunnen we het hebben over democratie in een gebied waar de toegang tot water, voedsel, elektriciteit, huisvesting en opleiding niet gegarandeerd is? Om dit te bereiken moet de sociale beweging in staat zijn zich te organiseren en collectieve actie te ondernemen. Veel democratische grondrechten ontbreken in de neokoloniale landen: vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, recht van vereniging, recht op collectieve actie, erkenning van vakbonden, onschendbaarheid van het thuisland, recht om niet zonder reden te worden vastgehouden, recht op een eerlijk proces. Het gebrek aan deze rechten belemmert het vermogen tot weerstand en collectieve actie.
- Alleen de arbeidersklasse is in staat om de uitdagingen aan te gaan. Het kan dit vanwege zijn positie in het productiesysteem. De arbeidersbeweging heeft geen kapitaal en kan, om te overleven, haar arbeidskracht alleen verkopen aan kapitaaleigenaren die er waarde uit halen. De unieke positie van werkenden in de productieketen geeft hen de mogelijkheid om het productieproces te blokkeren tijdens een confrontatie met hun baas of de autoriteiten. Door deze gemeenschappelijke omstandigheden van uitbuiting en dit vermogen tot economische impact op de economie te delen, ontwikkelen werkenden praktijken van solidariteit en collectieve strijd tegen uitbuiting. In Engeland, vanaf 1830, promoveerde de “chartisten-beweging” democratische eisen om de sociaaleconomische problemen van de arbeidersklasse op te lossen. De burgerij heeft deze beweging streng onderdrukt en heeft haar antidemocratische karakter aangetoond. Het is een les die laat zien dat sociaaleconomische en democratische eisen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het is op basis van dit soort ervaring dat de socialistische theorie en het programma zijn ontwikkeld.
- Wat de natuur betreft, heeft de desindustrialisering tragische economische en ecologische gevolgen. De positie van Afrika in de wereldwijde waardeketen maakt van het continent een gebied dat grondstoffen produceert en dat voornamelijk gebaseerd is op de primaire sector. Dit zijn sectoren zoals olie, mijnbouw en landbouw die op kapitalistische wijze worden geëxploiteerd, dat wil zeggen, zonder langetermijnvisie en op een roofzuchtige manier voor het milieu. Het doel is om winst te genereren door de grondstoffen te verkopen aan de burgerij van de ontwikkelde kapitalistische landen, die met het grootste deel van de meerwaarde gaan lopen. De meest tragische gevolgen zijn ontbossing en bosbranden. De concentratie van productieve landbouwgrond en de versnippering van de grond leggen een enorme druk op de grond. Dit leidt tot ontbossing op basis van branden en een landbouwmethode die in deze context tragisch is voor het milieu. Om aan de sociale behoeften te voldoen, moet er een investerings- en productieplan

komen dat een industriële infrastructuur vereist, wat sommige milieuactivisten die tegenwoordig tegen een dergelijke aanpak zijn ook mogen denken.

De taken van de arbeidersbeweging en van socialisten

Een deel van de arbeidersbeweging probeert zich te blijven baseren op de ervaring van collectieve strijd. De socialistische theorie, die de samenvatting is van 200 jaar strijd van de arbeidersklasse tegen uitbuiting, is rijk aan lessen en ervaringen voor iedereen die op zoek is naar alternatieven op het kapitalistische regime.

We bevinden ons in feite in het stadium van de discussie waarin de militanten van de socialistische arbeidersbeweging in Rusland voor de revolutie van 1917 zich bevonden. Voor de meeste marxisten in die tijd was een arbeidersrevolutie in Rusland niet mogelijk vanwege de economische achterstand van het land. De revolutie moest “noodzakelijk” beginnen in een industrieel ontwikkeld land. Er moest ‘noodzakelijkerwijs’ eerst een burgerlijke revolutie in Rusland plaatsvinden, om de taken te vervullen van de ontwikkeling van de productiekrachten die de basis leggen voor een toekomstige socialistische samenleving.

Trotsky had hier al in 1905 op gereageerd met zijn theorie van “permanente revolutie” (23). Op internationaal vlak zijn de voorwaarden rijp voor een socialistische revolutie. De arbeidersbeweging in de industrieel achtergebleven landen moet dus de “burgerlijke” en de “arbeiderstaken” van de revolutie op zich nemen, in één en dezelfde beweging. Maar een dergelijke revolutie kan alleen slagen als ze op nationaal niveau begint en eindigt op het internationale terrein. Daartoe hebben de arbeidersklasse en de onderdrukte lagen van de bevolking behoefte aan nationaal maar ook internationaal georganiseerde arbeiderspartijen, om hen te helpen bij hun machtsovername.

De ontwikkeling van een jonge en stedelijke arbeidersklasse in Rwanda is een kans om een dergelijke klassenorganisatie in de regio op te bouwen. Het is duidelijk dat dit proces van het opbouwen van revolutionaire krachten niet lineair is en tot op zekere hoogte afhankelijk is van het bestaan van revolutionaire krachten die zich deze taken toebedelen en zichzelf opbouwen. Het is in die zin dat de LSP, met haar internationale organisatie, een bijdrage wil leveren aan de strijd in de regio.

1. <http://www.rfi.fr/contenu/20091129-le-rwanda-le-commonwealth>.
2. Lid van het RPF. Zijn oom, een kolonel van de Rwandese strijdkrachten (FAR), was door het Habyarimana-regime vermoord na factiestrijd.
3. Lid van de Republikeinse Democratische Beweging (MDR) en schoonzoon van de president van de Eerste Republiek, Kayibanda, die door het regime van Habyarimana werd afgezet.
4. <https://www.nouvelobs.com/planete/20180525.OBS7239/comment-le-rwanda-est-devenu-le-premier-pays-d-afrique-a-se-debarrasser-du-plastique.html>.
5. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2019/01/21/assassinat-de-l-ex-chef-des-renseignements-rwandais-des-liens-entre-les-suspects-et-kigali_5412364_3212.html.
6. <https://www.rtl.be/info/monde/international/menacee-par-des-agents-rwandais-une-journaliste-canadienne-a-beneficie-de-la-protection-de-la-surete-de-l-etat-en-belgique-745142.aspx>.
7. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2007/04/06/l-ancien-president-rwandais-pasteur-bizimungu-a-ete-libere_892928_3212.html.
8. <https://www.jeuneafrique.com/58929/archives-thematique/faustin-twagiramungu/>
9. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2015/12/19/le-rwanda-vote-la-revision-de-la-constitution-permettant-un-nouveau-mandat-pour-kagame_4835071_3212.html.

10. https://www.liberation.fr/planete/2000/07/21/kisangani-ville-martyre-de-l-occupation-etrangere_330760.
11. <https://afrique.latribune.fr/economie/conjoncture/2017-01-09/le-rwanda-eleve-modele-selon-le-fmi.html>.
12. <https://www.jeuneafrique.com/563591/politique/polemique-sur-le-sponsoring-darsenal-par-le-rwanda-londres-reagit/>
13. “En 2010, les exportations d’or, de coltan et de cassitérite par le Rwanda ont atteint plus de 30 % de ses exportations, derrière le thé et le café. Le Rwanda ne possède pourtant ces minerais qu’en infime quantité.” Gelezen in: https://www.lepoint.fr/monde/les-minerais-du-sang-passent-par-le-rwanda-05-01-2011-126866_24.php. Lees ook: <https://www.franceinter.fr/emissions/geopolitique/geopolitique-03-aout-2018>.
14. <https://donnees.banquemondiale.org/pays/rwanda>.
15. Financial Times, “Rwanda: where even poverty data must toe Kagame’s line”, 12/08/2019, <https://www.ft.com/content/683047ac-b857-11e9-96bd-8e884d3ea203>. In het Frans op: https://www.france24.com/fr/20190813-rwanda-manipulation-statistiques-pauvrete-economiques-financial-times?fbclid=IwAR1NgeOeX7g9Kfyx_c5MRQv3LFLLeKbQ8HgSbskNESgHWpjE83h0cFVZnU0&ref=fb_i.
16. <http://www.rfi.fr/afrique/20180606-miracle-mirage-rwandais-chiffres-economie-pauvrete-kagame>.
17. <https://www.alimenterre.org/rwanda-bilan-mitige-pour-la-revolution-verte>
18. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2018/06/14/au-rwanda-une-revolution-verte-a-marche-force_5315138_3212.html.
19. <https://www.banquemondiale.org/fr/country/rwanda/publication/leveraging-urbanization-for-rwandas-economic-transformation>.
20. Het Tricontinental Centre, opgericht in 1976 en gevestigd in Louvain-la-Neuve (België), is een “centrum voor studie, publicatie, documentatie en levenslang leren over ontwikkeling en Noord-Zuid relaties”. (cetri.be).
21. CETRI, “Quêtes d’industrialisation au Sud”, coll. Industrialisation – Alternatives Sud, coord. François Polet, XXVI – 2019 n°2, 06/2019, p. 9.
22. Idem, p. 11.
23. “2. Ten aanzien van de landen met een vertraagde burgerlijke ontwikkeling, dus vooral de koloniale en semikoloniale landen betekent de theorie van de permanente revolutie dat de volledige en uiteindelijke oplossing van haar taak om democratie en nationale bevrijding te realiseren, slechts mogelijk is door de dictatuur van het proletariaat als leidende kracht van het land, vooral van die van de boerenstand. (...) (10) Het vervolmaken van de socialistische revolutie binnen nationale grenzen is ondenkbaar. Omdat een van de fundamentele oorzaken van de crisis in de burgerlijke samenleving is, dat de productiekrachten die er door zijn gecreëerd, onverzoenbaar zijn geraakt met het kader van de nationale staat. Hieruit volgt enerzijds imperialistische oorlogen, anderzijds de utopie van een burgerlijke Verenigde Staten van Europa. De socialistische revolutie begint op het nationale toneel, ontvouwt zich op het internationale toneel en wordt beslist in de wereldarena. De socialistische revolutie wordt dus een permanente revolutie in een nieuwer en ruimere zin van het woord; zij wordt voltooid door de definitieve wereldwijde overwinning van de nieuwe globale samenleving.” Leon Trotski, De permanente revolutie, Hoofdstuk 10 “Wat is de permanente revolutie”